

Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları - Memluklu Sanatı

Nermin ŞAMAN DOĞAN*

Özet

Akdeniz çevresinde konumlanan Anadolu, Suriye ve Mısır tarih boyunca kültürel ilişkiler içindedir. Bu ilişkiler 13- 15. yüzyıllarda Karamanoğulları Beyliği ile Memluklar arasında da devam eder. İki kültürün mimarisi arasındaki etkileşimler taçkapı, minare, niş, kemer, kubbe gibi bazı öğelerin kurgusu ile malzeme-teknik ve bezemelerde tespit edilir. İkiz kemerli niş ve kavsara, dilimli kubbe ve kasnak bu benzerliklerden bazılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Karamanoğulları Beyliği, Memluklar, Kültürel İlişkiler, Sanatsal Etkileşim.

Abstract

Anatolia, Syria and Egypt situated around the Mediterranean Sea have had cultural relations all throughout history. This relationship continued between the Karamanids and Mamluks during 13th-15th centuries. The interaction of these two cultures can easily be observed in the architecture as in the case in some architectural elements like the portals, minarettes, niches, arches, domes as well as in the construction material and techniques. The double arched niches, the kawsara and the sliced domes are some of the similarities.

Key words : Mediterranean, Karamanids, Mamluks, Cultural relations, Interactions in art and architecture.

Bu çalışmada, Karamanoğulları Beyliği ile çağdaşı Memluklar'ın siyasi, sosyal ve özellikle kültürel ilişkileri ele alınmış, konu daha çok dönemin mimari yapıtlarındaki öğeler, malzeme-teknik ve bezeme açısından incelenmiş ve değerlendirilmiştir.¹

I. Alaeddin Keykubad (1220- 1237) döneminde fethedilen (1225) Isauria / İçel bölgesindeki Ermenek ve çevresine yerleştirilen Karamanoğulları, Oğuzlar'ın Afşar boyuna mensuptur (Şikari,1946: 9,14; Merçil, 1991: 301; İbn Bibi, 1996: 354; Uzunçarşılı, 1998: 1 ; Koca, 2002: 704). Selçuklu devletinin güçlü olduğu bu dönemde Karaman Türkmenleri henüz derlenme ve toparlanma sürecindedir.

(*) Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

¹ Bu makale Ürdün / Amman'da 5-9 Ekim 2003 tarihinde yapılan XII. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi'ne sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237- 1246) döneminde 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı yenilgisiyle Selçuklu Devleti'nin çöküş ve yıkılış süreci başlamış, Anadolu Moğol/ İlhanlı hakimiyetine girmiştir. Selçuklu sultanlarının eski gücünü ve önemini yitirdiği bu dönemde yaşanan siyasi karışıklıklar ve Moğollarla yapılan mücadeleler Karamanoğullarının bölgede etkin bir unsur olmasını sağlamıştır (Cahen, 1979: 296-298).

Bu dönemde Mısır ve Suriye'de görülen benzer gelişmelerle gücünü kaybeden Eyyubiler, yeni kurulan Memluklu Sultanlığına bağlanmıştır. 1250 yılında kurulan Memluklu devleti, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) tarafından 1517 yılında fethedilene kadar varlığını sürdürmüştür (Sobernheim, 1957: 689; Anonim, 1976: 486-487; Gürün, 1984: 433-435; Holt, 1999: 84;). Doğu Akdeniz'e egemen olan Memluk devletinin sınırları; batıda Berka'ya kadar Bingazi Çölü, güneyde Musavva'ya kadar Nubi bölgesi, doğuda Fırat'a, kuzeyde Toroslar'a, güneyde Arabistan çölleri kadar uzanır. Ayrıca Mekke, Medine ve Kudüs gibi yerleşimler de Memluklu Sultanlarının egemenliği altındadır (Sobernheim, 1957: 689; Anonim, 1976: 486, 489; Koprman, 1989: 1- 15; Koçak, 1991: 1101; Holt, 1999: 1-8).

Kuruluşu izleyen yıllarda Memluk sultanı Kutuz (1259- 1260) döneminde, Baybars'ın komutasındaki Memlukler ile Moğollar arasında Suriye'de Yizreel Vadisi'ndeki "Ayn Calut'ta" 1260 yılında yapılan savaşın kazanılması, Suriye'deki Moğol işgaline son verirken, Baybars'a Memluk sultanı olmasının yolunu açmıştır (Sobernheim,1957: 689; Anonim, 1976: 487; Gürün, 1984: 435; Koçak, 1991: 1102; Holt, 1999: 91). Memluklerin dördüncü ve en ünlü sultanı olan Ez-Zahir Baybars (1260-1277) döneminde Anadolu Selçukluları ile Karamanoğulları, Moğollara karşı koymak amacıyla Memluklardan yardım isteyerek siyasi ilişkileri başlamıştır (Sobernheim, 1957: 689; Uzunçarşılı, 1988: 6-7; Holt, 1999: 99; Koca, 2002: 704-705).

1277 yılında Memluk sultanı Baybars, Selçuklulara destek vermek amacıyla Anadolu'ya gelerek Elbistan Ovası'nda Moğolları yenilgiye uğrattır. Kayseri'ye doğru ilerleyen Baybars Selçuklu tahtına oturmuş ve adına hutbe okutup, sikke kestirmiştir (Anonim, 1976: 488; Holt, 1999: 99; Koca, 2002: 705).

Diğer yandan Karamanoğlu Mehmed Bey de Memluk sultanı Baybars'tan aldığı sancak ve bayraklarla Konya üzerine yürür. Konya'da bulunan "Cimri" lakabıyla anılan Selçuklu şehzadesi Alaeddin/ Gıyaseddin Siyavuş'u tahta çıkararak (1277), yeni sultanın veziri olur (Turan, 1984: 562- 563; Uzunçarşılı, 1988: 6; Koca, 2002: 705).

Karamanoğlu Mehmet Bey'in en önemli başarısı kültürel alandadır. 15 Mayıs 1277'de Konya'da yayımladığı bir fermanla Türkçe'nin resmi dil olduğunu ilan eder (Turan, 1984: 562; Uzunçarşılı, 1988: 6; Merçil, 1991: 302; Koca, 2002: 705;). Aynı yıllarda Memluklar'ın da Türk dilinin kullanılması ve yayılmasına yönelik çalışmalar

yaptıkları bilinmektedir (Koçak, 1991: 1115). Anadolu'daki Moğol hakimiyetini çökme noktasına getiren bu olaylarla Karamanoğlu Mehmed Bey, sadece Moğolları Anadolu'dan atmak değil, Selçuklu iktidarını ele geçirmeyi amaçlar. Bu dönemde Selçuklu devletinin zayıflaması ve çökmesini fırsat bilen uçlarda bulunan Türkmen Beyleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu beyliklerden biri olan Karamanoğulları'nın Memluklar'ın desteği ile Ermenek ve çevresine hakim oldukları anlaşılmaktadır. Karamanoğlu Musa Bey'in Ermenek'e yerleştikten (1331) sonra durumu bildirmek üzere Kahire'ye gitmesi iki devlet arasındaki siyasal ilişkileri göstermesi açısından dikkat çekicidir (Uzunçarşılı 1988: 9). Karamanoğlu İbrahim Bey de, Kahire'ye elçi yollamış (1341) Memluklu sultanı da kendisine sancak göndermiştir (Tekindağ, 1955: 321; Uzunçarşılı,1988: 10).

Anadolu beylikleri içinde en uzun hüküm süren ve aynı coğrafyada egemen oldukları için kendilerini Selçukluların doğal mirasçısı olarak gören Karamanoğulları'nın Osmanlılar'la ilişkileri Alaeddin Ali Bey döneminde başlar (Tekindağ, 1955: 323; Akdağ, 1979b: 138-139; Uzunçarşılı, 1988: 14- 15). Bu dönemden sonra Osmanlılar'ın genişleme/büyüme siyasetini kabullenemeyen Karamanlılar ile Osmanlılar arasında sürekli mücadeleler yaşanır. Bu arada Memluklar'ın elinde bulunan Tarsus, Adana, Ayas (Yumurtalık), Gorigos/Kız Kalesi gibi yerleşimlere Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey seferler düzenlemektedir (Tekindağ, 1955: 323). Yıldırım Bayezit eniştesi Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'i öldürterek Karamanoğulları Beyliği'ne son verir (1398) (Uzunçarşılı, 1988: 16; Koca, 2002: 708).

Ankara Savaşı (1402) sonrasında Yıldırım Bayezit tarafından Osmanlı topraklarına katılan Anadolu beylikleri Timur'a bağlı olarak yeniden kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 16-17; Aka 1991: 24,28- 29; Koca, 2002: 709). Karamanoğulları ile Memluklar arasındaki ilişkiler zaman zaman bozulmakla birlikte Karamanoğlu Ali Bey'in (II. kez tahta çıktığı yıllarda) Memluk Sultanı Şeyh adına Karaman'da gümüş sikke kestirmesi (1424) ilişkilerin sürdürüldüğünü göstermektedir.

Anadolu'da 13. yüzyılın ortalarında Selçuklu döneminde başlayan Beylikler döneminde de devam eden siyasi ilişkilerin yanı sıra Mısır ve Suriye, Ortaçağ Anadolu ticaretinde önem taşımaktadır. Anadolu'nun Akdeniz kıyısındaki limanlarından (Antalya, Alanya, Anamur, Gazipaşa, Aydıncık / Gilindire, Silifke) Toroslar'daki ormanlardan elde edilen kerestelerin Mısır ve Doğu Akdeniz ülkelerine gönderildiği bilinmektedir (Heyd,1975: 456- 478; Akdağ, 1979a: 45; Turan, 1990: 99; İbn Bibi, 1996: 316-317). 1332 yılı civarında Alanya'yı gören İbni Batuta, "Alanya deniz kıyısında bir şehirdir, ahalişi tümüyle Türkmenlerden oluşuyor. Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarları bu şehre gelip alışveriş ederler. Kerestesi bol olduğu için buradan yüklenen balyalar İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderilir" ifadesiyle

şehrin ticari yaşamından söz etmektedir (Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2000: XXVIII,402).

Yukarıda belirtildiği gibi Anadolu'da Karamanoğulları ile Memluklerin yaklaşık ikiyüz yıl süren (13. yüzyıl ortaları- 15. yüzyıl ortaları) siyasi ve ticari ilişkilerinin yanı sıra, Karamanoğulları Beyliği'nin başkentleri Ermenek, Larende/ Karaman, Konya ve Niğde'deki yapılarında Memluklu etkisi görülmektedir. Karamanoğulları- Memluklu sanatı, özellikle mimari öğeleri, malzeme- teknik ve bezeme açısından ortak özellikler yansıtır. İki kültür arasındaki kesişim/ etkileşim taçkapı, pencere, minare, mihrap, niş, kemer, kubbe ve külah gibi elemanların kurgusu ile malzeme ve süslemesinde okunabilmektedir. Yapılarda çoğunlukla taş, bazı mihraplar ile kapı ve pencere köşeliklerinde çini süsleme görülür.

Bu örneklerden biri olan Ermenek Tol Medrese'nin (1339) doğu cephe ekseninde yer alan yedi sıra mukarnas kavsaralı taçkapısında, beden duvarından dışa taşkın, dar ve yüksekliğinin fazla olmasıyla sağlanan dikey vurgu/ yükseklik etkisi önemlidir (Levha.1). Özellikle taçkapı nişini sınırlayan altta mukarnas başlıklı, üstte ise gövdesi kaval silmelerle biçimlenen zencirek motifleriyle bezeli çift katlı sütunceler ile kapının üzerinde bulunan dikdörtgen pencerenin varlığı yüksekliğin oluşumunda farklı bir çözümleme olarak değerlendirilebilir. Bu özellik Niğde Ak Medrese (1409) taçkapısında daha vurgulayıcı olarak görülür (Levha.2). Örnekte kavsaranın dolgusunda yirmi iki sıra mukarnasın kullanımı, mukarnaslı kaide ve üst üste çift başlıklı, dilimli gövdeli sütuncelere oturan üst kısmı ters kavisli sivri kuşatma kemerinin (kaş kemerin) tercih edilmesi ile yükseklik abartılmıştır (Levha.2). Ayrıca kapının üst kısmının dört sıra mukarnas dizisiyle taçlandırılması dikey vurgu/ yükseklik etkisini artırmıştır.

Niğde Ak Medrese'de taçkapının mukarnas dizileriyle sonlanması Memluklu yapılarının cephelerinde bulunan kapı ve pencerelerin üzerinde de yaygın olan bir uygulamadır. Örneklerde kapı ve pencerelerde görülen mukarnas sıraları öğelerin yükseklik ve derinlik etkisini artırırken, estetik bir görünüm kazanmalarını da sağlar. Örnek olarak Kahire Amir Beşir el-Gamdar Medresesi (1359), Halep Işıktemir el-Maridani Medresesi (1371- 1372), Halep el-Utrus Camii (1399- 1400) ve Halep ad-Darağ Camii (1400) kapı ve pencereleri verilebilir (Meinecke, 1992: Tafel. 83 a-b, 91 b-d, 140 d). Ayrıca Anadolu'da Suriye kültür çevresiyle ilişkili olduğunu bildiğimiz Şamlı mimar " Ali ibn Müşeymeş " tarafından inşa edilen Selçuk İsa Bey Camii (1375) ile Bursa Yıldırım (1390- 1395), Milas Firuz Bey (1396) ve Balat İlyas Bey (1404) camilerinin cephelerinde bulunan yeni bir anlayışla düzenlenmiş (çift katlı, simetrik) pencerelerini kuşatan ya da üzerlerini taçlandıran mukarnas sıraları yer alır (Özbek, 2001: 397- 434, Resim. 46- 54; Özbek, 2002: Resim. 150- 153, 195- 197, 560- 564).

Ermenek Tol ve Niğde Ak medreselerinin taçkapı kurgusu cepheden dışa taşkın ve

yüksek olması açısından Memluklu örneklerinden ayrılırken, genellikle asimetrik kurgulanan cephelerde yer alan taçkapıların dar ve cephe boyunca yüksek oluşları açısından benzerlik gösterirler. Halep'teki Kemaliye Medresesi (1251- 1252), Kahire'deki Baybars Medresesi (1262- 1263), Şam'daki Baybars Türbesi (1277) ve Kahire Emir Ahmed Mihmandar Camii (1325) taçkapıları (Levha.3) bu örneklerdendir (Meinecke, 1992: Tafel.2c-d, 12a, 46a).

Ermemek Tol Medrese, taçkapısının geçmeli taşlarla örülen basık kemeri üzerinde dilimli madalyon biçimli yuvalar dikkat çeker (Levha. 4). Halep'te Bab al-Qimnasrın (1256) sur kapısı kemerinde de madalyon biçimli yuvalar yatay olarak biçimlenmiştir (Levha.5), (Meinecke,1992: Tafel 5 c).

Ermemek Tol Medrese'de taçkapı nişinin kuzeyinde (yan nişin üzeri / mukarnaslı kavsaranın altında) asimetrik konumlanan dıştan kademeli bezemesiz iki bordürle kuşatılan sivri kemerli ikiz niş yer alır (Levha.6). Nişin ikiz kemerlerinin birleşme yerlerinde yüzeyi geometrik motiflerle süslenmiş ters dönmüş bir kabara bulunur. Taçkapı nişinde derinlik etkisini artıran ve Anadolu'da örneği bulunmayan ikiz kemerli bu nişin benzer uygulamaları Şam'daki Eyyubi dönemi yapılarından Adiliye Medresesi (1222) ile Kılıciye Medresesi (1245) taç kapılarında görülür (Levha.7- 8), (Herzfeld, 1946: Figür: 88, 90- 93; Eser, 2000: Levha.160- 162, 199). Adiliye Medresesi'nde yan yana üç dilimli, Kılıciye Medresesi'nde ise yan yana sivri kemerli ikiz nişlerin kullanılmasıyla kütesel olan taçkapılarda bir hareketlilik yaratılmıştır. Ayrıca, Kahire Emir Salar Sancar ve al-Gauli Türbesi'nin (1303- 1304) ön cephesindeki pencere üzerinde bulunan nişler de mukarnas dolgulu ve dilimli ikiz kemerlidir (Meinecke, 1992: Tafel 19b).

Karaman'daki Alaeddin Bey Türbesi (1398) külâhı ile Konya Mevlana Türbesi kasnak ve külâhı (1396) ile Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi (Karamanoğulları onarımı 1409)' nin kasnağı dilimli olarak düzenlenmiştir (Levha.9), (Diez- Aslanapa-Koman, 1950: 93- 95, 147- 152; Özönder, 1989: 10; Tuncer, 1992: 103- 107). Örtü sisteminde kasnak, kubbe ve külâhların dilimli örnekleri Memluklu yapılarında da görülür. Kahire'deki Emir Salar ve Sancar al-Gauli Türbesi'nin (1347- 1348) ve Zeyneddin Yusuf Medresesi'nin (1335- 1336) kubbeleri dilimli örnekler arasındadır (Levha.10), (Meinecke 1992: Tafel 18d, 26c).

Karaman'daki günümüze ulaşmayan Emir Musa Medresesi'nin (1340- 1356) minaresi ile Karaman İbrahim Bey İmareti'nin (1432- 1433) kuzeybatı köşesinde bulunan kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli yüksek minareleri, çift renkli (sarı ve kahverengi) taş işçiliği ve gövdelerindeki yatay silmelerle bölümlere ayrılan/ kuşatılan süsleme şeritlerinin varlığı açısından Memluk minareleriyle ortak özellikler gösterir. Bu bağlamda Halep'teki Mankalibuga as-Samsi Camii (1362- 1363) minaresi

en yakın örneklerden biridir (Meinecke, 1992: 132, Tafel 90a). Ayrıca Memluklu yapısı olan Hasankeyf Sultan Süleyman Camii'nin (1351-1352) minaresi (1406- 1407) ile Hasankeyf Er-Rızk Camii'nin (1409) minaresi de aynı biçimsel özellikleri yineleyen ve gövdeleri silmelerle bölümlere / kemerlemeli yüzeylere ayrılan daha süslü örneklerdir (Meinecke, 1992: 149- 150, Tafel.90.d-e)².

Karaman'daki Hacı Beyler Camii'nin (1356- 1358) ön cephesindeki taçkapısında dilimli kemerli kitabenin köşeliklerinde simetrik olarak sağda dört halife, solda Kelime-i Tevhid yazılı, Hatuniye / Melek Hatun Medresesi'nin (1381- 1382) doğu cephesinin orta bölümünde de Hz. Muhammed'in adı dört kez yazılmış kufi yazılı kare panolar vardır (Levha.11- 12). Hatuniye Medresesi'ndeki uygulamada kufi yazılı kare panoya iki yandan düğümlenen palmet motifleri yer alır. Benzer düzenleme Şam'daki Rukniye-Salihiye Medresesi (1224) Türbesi'nin kuzeydeki penceresi üzerinde de görülür (Herzfeld, 1946: 24- 25, Figür: 43- 44). Bu örnekte farklı olarak kufi yazılı panoya geometrik motifler kaynaştırılmıştır. Kufi yazılı panolar Zengi, Eyyubi ve Memluklu dönemlerinde inşa edilen yapıların bezemelerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

Tripoli'de İsa b. Umar al-Burtasi Medresesi (1325), Hasankeyf Er-Rızk Camii (1409) minarelerinde de benzer kufi yazılı panolar görülür (Meinecke, 1992: Tafel 99a). Er-Rızk Camii'nin minare kaidesinde yer alan kufi yazılı kare pano geometrik bezemeli şeritlerle kuşatılarak vurgulanmıştır (Arık, 2003: 61, 66). Ayrıca Karaman Hatuniye Medresesi'nin dersane odasının kapısı üzerindeki yüzeyi bitkisel bezemeli sekiz kollu yıldızın bir benzeri, Kahire'deki Baybars Camii'nin (1266) kuzeydoğu taçkapısında bulunur. Bu örnekte yıldızın yüzeyi farklı olarak yazıyla süslenmiştir (Meinecke, 1992: 11a).

Konya Hasbey Darülhüfazi'nin (1421) batı/ ön cephesinde taçkapı dışında tüm yüzeyin süsleme alanı olarak değerlendirilmesi yeni bir uygulamadır. Cephedeki bordürleri bezeyen yatay ve dikey şeritlerin kesişmesiyle oluşan yıldız kompozisyonlarının ortasındaki çok yapraklı çiçek motiflerinin benzeri Halep'teki Emir Ahmed bin Sahib Medresesi cephesinde de görülür (Diez- Aslanapa- Koman, 1950: 125; Meinecke, 1992: Tafel 64 c-d).

Karaman'daki İbrahim Bey İmareti'nin (1432- 1433) yukarıda belirttiğimiz minaresi dışında, kuzey cephe eksenindeki dikdörtgen çerçeveli ve kademeli sivri kemerli taçkapısı ile mihrabı da oldukça süslüdür. Taçkapı süslemelerinin yoğunluğuna karşın, önünde bulunan son cemaat yerinden dolayı beden duvarından taşkınlığının az, yüksekliğinin olmaması özellikleriyle sade bir görünüm sergiler. Örnekte çift renkli geçmeli taşlarla biçimlenen basık kemerli kapıda, kemer alınlığında kitabenin alt

² Hasankeyf'deki bu yapılar bazı yayınlarda Eyyubi eserleri olarak tanıtılmıştır. Bkz. Arık, 2003: 60-80 (Er-Rızk Camii), 170-180 (Süleyman Camii).

bölümü ile kemer köşeliğinde yoğun olarak bitkisel süsleme görülür (Levha.13). Özellikle kemer alınlığında kıvrık dal, çok yapraklı çiçekler ve şakayık motifinin farklı görünümlerini yansıtan hatayı üslubundaki bezemeler Memluklu mimari ve el sanatları ürünlerinin süslemelerinde de yaygındır. Kahire'deki Nasır Hasan Medresesi'nin (1356-1360) taçkapı bordüründeki çok yapraklı çiçek ve şakayık betimlemeleri benzer süslemelerdir (Levha.15), (Meinecke 1992: Tafel 82b, 84d). Aynı türde çok yapraklı çiçekler ve hatayı üslubundaki bezemeler Karamanoğulları yapılarından Konya'daki Ahmed Fakih Türbesi'nin (1455) taçkapısı ile pencere kemer köşeliklerinde firuze ve mor çinilerle uygulanmıştır (Levha.14), (Tuncer, 1992: 109- 112). Ayrıca Karaman İbrahim Bey İmareti'nin bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Çinili Köşk'te bulunan çok renkli sır tekniğinde yapılmış dikdörtgen levhalarla biçimlendirilmiş dikdörtgen nişli, sekiz sıra mukarnas kavsaralı çinili mihrabının bordürleri ve kavsara köşeliği ile Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan 451- 453 envanter nolu Memluklu dönemi cam kandillerinin gövdeleri hatayı üslubunda çiçeklerle bezenmiştir (Levha.16- 19). Her iki örnekte de özellikle mavi, yeşil, kırmızı, beyaz, sarı gibi çok rengin kullanımı ile şakayık motifinin değişen farklı görünümleri sunulmuştur. Mihrabın kavsara köşelikleri hatayı üslubunda çiçeklerin yanı sıra, köşeleri vurgulayan rumilerin çerçevellediği palmet kompozisyonuna eklenen ters ve düz palmetler ile aşağıya doğru salınlı uzayan ve spiraller oluşturan kıvrım dallar ve rumi motifleriyle süslenmiştir. İbrahim Bey İmareti'nin çini mihrabının kurgusu, tekniği, bezemeleri ve üslup özellikleri Osmanlı Beyliği yapılarından Bursa Yeşil Camii (1419- 1424) mihrabı, Bursa Muradiye Camii (1425-1426) pencere alınlıkları ve Edirne Muradiye Camii (1436) mihrap bezemeleriyle örtüşmektedir (Demiriz, 1979: 275, 352, 500, Resim.159, 161, 273-278, 500- 505; Özbek, 2002: Resim.390-393). Bursa Yeşil Camii'nde nakkaş " Ali bin İlyas Ali ", çini ustası " Muhammed Mecnun " ve Tebrizli sanatçıların kitabelerde adının geçmesi özellikle Tebriz'den gelen ve Anadolu'da çalışan sanatçıların varlığını göstermektedir (Demiriz,1979: 331; Sönmez,1989: 423- 424). Nakkaş Ali'nin Timur tarafından Maverünnehir'e götürülerek orada nakkaşlığı öğrenip sanatında ileri dereceye ulaştığı ve Bursa'ya/ memleketine dönerek bazı nakışlı örnekleri yaptığı belirtilmektedir (Taşköprülüzade, 1985: 437- 438).

Anadolu Beylikleri'nin giderek yok olduğu, Osmanlı Devleti'nin büyüdüğü bu ortamda Karamanoğulları, Memluklu, Akkoyunlu ve Timurlularla yaşanan siyasal karmaşa ve gerginliğe rağmen, kültürel alanda en çok alışverişin / değişimin yaşandığı ve özellikle bezemede yeni bir dilin, yeni bir arayışın başladığı izlenir. Bu bağlamda Karaman İbrahim Bey İmareti'nin gerek taçkapısı alınlığındaki taş süslemeler, gerekse çinili mihrabındaki hatayı üslubunda yapılmış bitkisel bezemeleri sözü edilen devingen ortamın ürünleridir. Kültürel alışverişler sonucu Karamanoğulları dönemi yapılarında

Memluklu taş işçiliğinin yanı sıra özellikle Tebrizli sanatçıların aracılığıyla Timurlu etkileri de girmiştir.

Karaman'daki İbrahim Bey İmareti ile Konya Hasbey Darülhüffazı'nın kademeli sivri kemerlerle kuşatılan taçkapılarında dıştaki kemerin yüzeyi dış büyük silmelerle profillendirilmiştir. Kemerleri süsleyen ve vurgulayan benzer profil düzenlemeleri Anadolu'da Şamlı usta Havlanoğlu Muhammed tarafından yapılan Konya Alaeddin Camii'nin (1221) avlusundaki Anonim Türbe'nin (1220- 1237) taçkapısı kuşatma kemerinin yüzeyi ile Ermenek Tol Medrese'nin basık kemerli kapısının kemer iç yüzeyinde de bulunur (Levha 20- 21), (Sönmez, 1989: Resim. 108- 109). Silmelerle biçimlendirilen ve adeta dilim izlenimi yaratan bu profiller Kahire'deki Baybars Camii (1266)'nin kuzeybatı taçkapısında, Yubna Meşhed Abu Huraira (1274) cephesindeki kemerlerin yüzeyinde de uygulanmıştır (Levha.22), (Meinecke, 1992: Tafel 8b,d).

Karamanoğulları dönemine ait Aksaray'daki Zinciriye Medresesi (1336- 1337)' nin giriş ve ana eyvanının kemer köşelikleri birbirlerine düğümlenen geçme motifleriyle bezenmiştir. Özellikle ana eyvanın kemer köşeliğini sınırlayan silmeler kemerin kilit taşı üzerinde düğümlenir. Kemer köşeliğindeki kabaranın çevresinde altıgene dönüşerek devam eden bu silmeler yatay ve dikey olarak eklemlenen büyük ve küçük daireler ile damla biçimli madalyonu kuşatarak geçme motifleri oluşturur (Levha.23- 24), (Kuran, 1969: 219- 220, Resim.34; Sözen, 1970: 34- 39). Daha çok birbirlerine düğümlenen daire ve yarım dairelerle biçimlenen bu geçmeler Suriye ve Mısır'da özellikle Zengi-Eyyubi ve Memluklu dönemlerinde yaygın olan ve en çok tercih edilen bezemelerdir. Kahire'deki Nasır Hasan Medresesi (1357- 1350) ve Halep Mankalibuga As-Samsi Camii (1362- 1363) mihrapları düğüm ve geçme motifli bezemeleri bu örnekler arasındadır (Meinecke, 1992: Tafel 66d, 77b; Eser 2000: 279- 280, Levha.128, 131). Araştırmacılardan E. Herzfeld (1943: 57) Zengi döneminde özellikle Halep'te bulunan neccarların ve abanoz ustalarının varlığına işaret ederek karbasiye / kırlangıç geçme olarak adlandırılan işleri yapan ustaların çok ünlü olduklarını belirtmektedir. Ayrıca 13.yüzyılda Anadolu'da çalışan ve adı bilinen bu sanatçıların çoğunun Halepli olduğuna da ayrıca dikkat çekilmektedir (Eser, 2000: 146- 158).

Karamanoğulları Beyliği eserlerinde Suriyeli sanatçıların adına rastlanmamakla birlikte eş zamanlı diğer beyliklerin yapıları incelendiğinde, Şamlı sanatçıların adı geçmektedir. Aydınöğulları döneminde inşa edilen Selçuk İsa Bey Camii'nin (1374- 1375) batı cephesindeki taçkapının üzerinde "mimar Ali ibn Müşeymeş el-Dımişkî" adı geçmektedir (İnal, 1982: 85- 86; Sönmez, 1989: 347- 348). Kitabedeki "Müşeymeş" adı bu örnek dışında 15. yüzyılda inşa edilen Amasya Beyazıt Paşa Camii (1414- 1419), Merzifon I. Çelebi Mehmet Medresesi (1414- 1417) ve Ankara Karacabey İmareti (1427- 1428) kitabelerinde de okunmaktadır (İnal, 1982: 85- 86; Sönmez, 1989: 403-

419). Örneklerden “Müşeymeş” adlı Şamlı mimarın ailesinden kişilerin yaklaşık 40 yıl sonra Anadolu’daki diğer yapılarda özellikle Amasya çevresinde çalışmış oldukları anlaşılmaktadır.³ Memluklu kaynaklarında 14. yüzyıla ilişkin yalnızca bazı meslek gruplarına ait birliklerden sınırlı söz edilirken, 16. yüzyılda Kahire’de yapı eyleminin devlet- sanatçı- işçi birlikteliği ile merkezi olarak yürütüldüğü vurgulanmaktadır (Hanna, 1984: 7; Eser, 2000: 149).

Karamanoğulları dönemi eserleri plan şeması açısından Selçuklu dönemi özelliklerini büyük ölçüde yinelerken, örneklerde minare, taçkapı, kemer, niş, kubbe, külah gibi mimari öğelerin kurgu ve süslemelerinde bir değişim görülür. Karaman Hatuniye/ Melek Hatun Medresesi’nin taçkapı kurgusu büyük ölçüde Selçuklu dönemi özelliği taşıırken, bezeme dilinde bitkisel süslemenin yoğunluk kazandığı yüzeyden oldukça taşkın farklı bir üslubun hakim olması bu değişimin örnekleridir. Ermenek Tol ve Niğde Ak medreseleri gibi bazı örneklerde ise taçkapının dışa taşkın ve yüksek tutularak cepheyle olan oran ilişkisi de değişmiştir. Bu tür taçkapı düzenlemeleri dar ve yüksek oluşları açısından Memluklu etkileri taşır.

Karamanoğulları ile Memluklar’ın yaklaşık 200 yıllık (13. yüzyıl ortaları- 15.yüzyıl ortaları) süreç içindeki siyasi ilişkilerinin varlığı düşünüldüğünde; Karamanlı hükümdarlarının Memluklu sultanlarına tabi olması, adına hutbe okutup, sikke bastırmaları, Karaman Bey’i Musa Bey’in Kahire’ye gitmesi, karşılıklı elçi gönderilmesi ile siyasi ve sosyal ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler neticesinde Ermenek, Karaman, Konya, Niğde, Aksaray gibi yerleşimlerde Memluklu sanatını tanıyan ve öykünen Karamanlı banilerin inşa ettirdikleri yapılarda Memluk etkisinin varlığı doğal bir sonuçtur. Anadolu, Suriye ve Mısır arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler tarihin her döneminde olduğu gibi Beylikler döneminde de mevcuttur. Bu bağlamda, Karamanoğulları ile çağdaşları Memluklar arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin devamlılığı izlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Aka, İsmail. (1991), *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Akdağ, Mustafa. (1979a), *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
Akdağ, Mustafa. (1979b), *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi II*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
Anonim. (1976), “Memlukler”, *Türk Ansiklopedisi*, XXIII:485-490 Ankara: Milli Eğitim Basımevi
Arık, Oluş. (2003), *Hasankeyf Üç Dünyanın Buluştuğu Kent*, İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.

³ Memluklerden Melik Eşref Şaban ile Melik Zahir Berkuk arasındaki siyasal çekişmeler sırasında Osmanlı devletine iltica ederek Amasya’ya yerleşen Şam’lı usta Şemseddin Ahmed eş-Sami’nin 1443- 1444 yıllarında Amasya’da Şamlar Mahallesi’ndeki günümüze ulaşmayan cami, çeşme ve okul inşa ettiği bilinmektedir. Bkz. İnal, 1982: 85-86; Hüseyin Hüsameddin, 1986: 120-121.

- Cahen, Claude. (1979), *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çeviren. Yıldız Moran), İstanbul: E Yayınları.
- Demiriz, Yıldız. (1979), *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme. Erken Devir (1300- 1453)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi.
- Diez, E - O. Aslanapa - M.Koman. (1950), *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (2000), *İbn Battûta Seyahatnamesi I*, (Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eser, Erdal. (2000), *11- 14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye Sanat İlişkileri (Cephe Mimarisinde Suriye Etkileri)*, Hacettepe Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Göde, Kemal. (1996), "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemine Genel Bir Bakış (1075-1243)", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 99- 117.
- Gürün, Kamuran. (1984), *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Hanna, Nelly. (1984), *Construction Work in Ottoman Cairo (1517- 1798)*. Le Caire: Supplement Aux annales Islamologiques.
- Herzfeld, Ernst. (1943), "Damascus : Studies in Architecture, II ", *Ars Islamica*, X :13-70.
- Herzfeld, Ernst. (1946), "Damascus : Studies in Architecture, III ", *Ars Islamica*, XI-XII : 1- 71.
- Heyd, W. (1975), *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Holt, P.M. (1999), *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, (Çeviren: Özden Arıkan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hüseyin Hüsameddin. (1986), *Amasya Tarihi I*, (Sadeleştiren: Ali Yılmaz- Mehmet Aktaş), Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- İbn Bibi. (1996), *El Evmirü'l- Ala'ıye Fi'l- Umuri'l Ala'ıye (Selçuk Name) I*, (Hazırlayan: Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnal, Güner. (1982), "Orta Çağlarda Anadolu'da Çalışan Suriye ve Mezopotamyalı Sanatçılar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, XI: 83- 94.
- Koca, Salim. (2002), "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, 6. (Editörler: H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara: 703- 755.
- Koçak, İnci. (1991), "Arap Kaynaklarında Türk Memluk Sultanı Baybars", *X. Türk Tarih Kongresi, Ankara 22- 26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, III*, Ankara: 1101- 1116.
- Koprıman, Kazım Yaşar. (1989), *Mısır Memlukleri Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kuran, Abdullah. (1969), "Karamanlı Medreseleri", *Vakıflar Dergisi*, VIII: 209- 225.
- Meinecke, Michael. (1992), *Die Mamlukische Architektur in Agypten und Syrien (648 / 1250 Bis 923 / 1517)*, Glückstadt: Verlag.
- Merçil, Erdoğan. (1991), *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özbek, Yıldırım. (2001), "Doğu-Batı Kavşağında Bir Osmanlı Yapısı: Milas Firuz Bey Zaviyesi ", *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları*, (Editörler: Mustafa Denктаş- Yıldırım Özbek), Kayseri: 397- 434

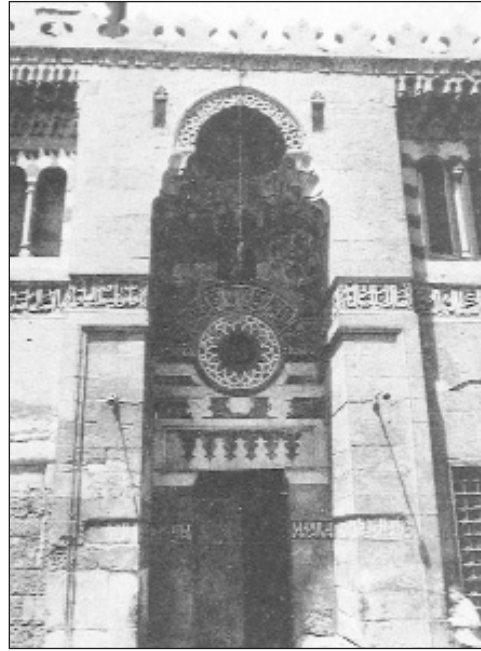
- Özbek, Yıldırım. (2002), *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300- 1453)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özönder, Hasan. (1989), *Konya Mevlana Dergahı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sevim, A-E. Merçil. (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sobernheim, M. (1957), “Memlukler”, *İslam Ansiklopedisi*, VII. İstanbul: İstanbul Maarif Basımevi: 689- 693.
- Sözen, Metin. (1970), *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, I, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Sönmez, Zeki. (1989), *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şikari. (1946), *Karamanoğulları Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Taşköprülüzade Ahmed Efendi. (1985), *Eş-Şekâ-ikun-Nu'mâniye Ulemâ'id-Devleti'l-Osmaniye*, (Neşreden. Ahmed Subhi Furat), İstanbul.
- Tekindağ, M. Şehabeddin. (1955), “Karamanlılar” , *İslam Ansiklopedisi*, VI: 316- 330.
- Tuncer, Orhan Cezmi. (1992), *Anadolu Kümbetleri, Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, 3, Ankara: Adalet Matbaacılık
- Turan, Osman. (1984), *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Turan, Şerafeddin. (1990), *Türkiye-İtalya İlişkileri, Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı. (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Levha 1- Ermenek Tol Medrese, taçkapı.

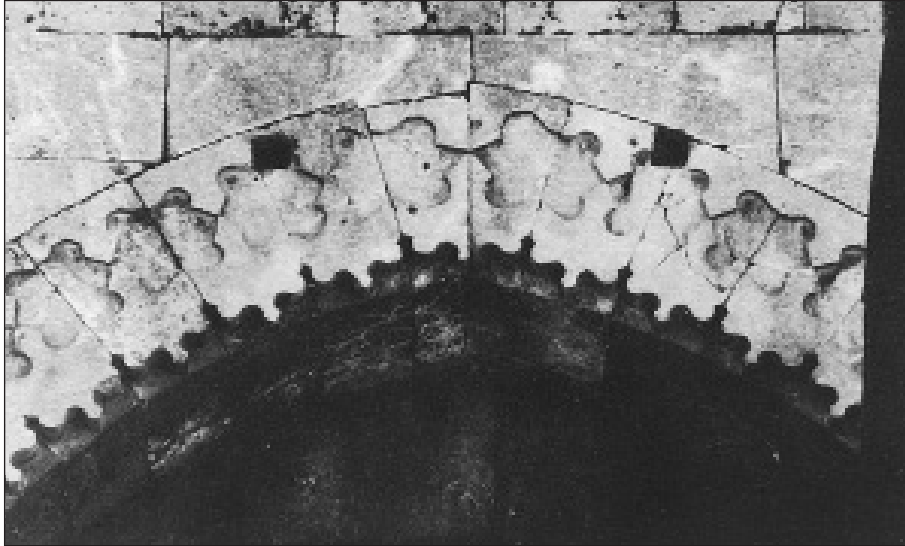
Levha 2- Niğde Ak Medrese, taçkapı.

Levha 3- Kahire Emir Ahmed el-Mihmandar Camii, taçkapı (Meinecke 1992).

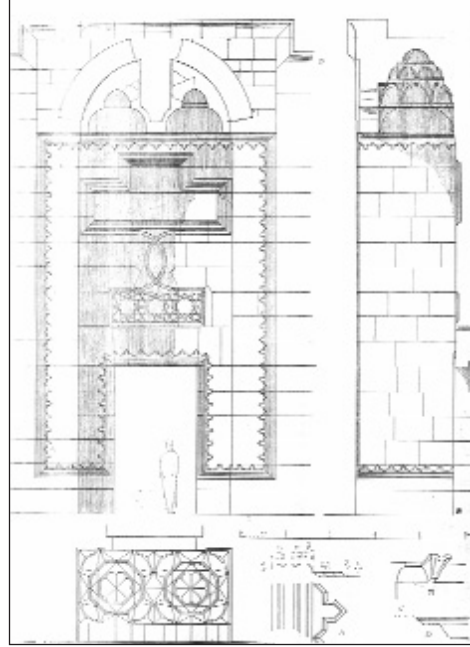
Levha 4- Ermenek Tol Medrese, taçkapı, kemer ayrıntı.

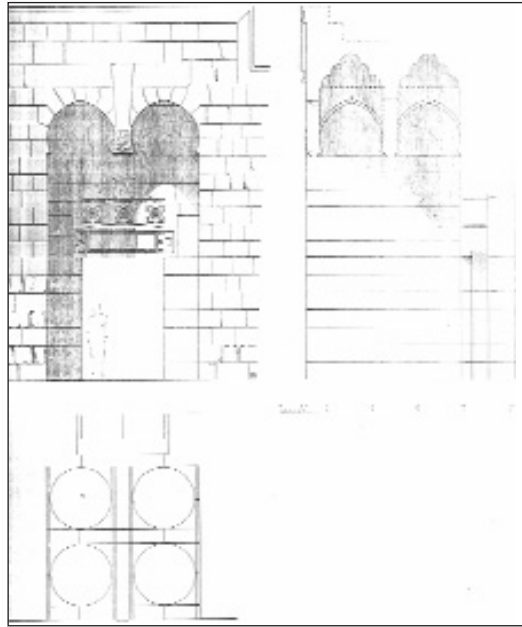
Levha 5- Halep Bab-el Qinnasrın kapısı, kemer ayrıntı (Meinecke 1992).

Levha 6- Ermenek Tol Medrese, taçkapı, ikiz kemerli niş.

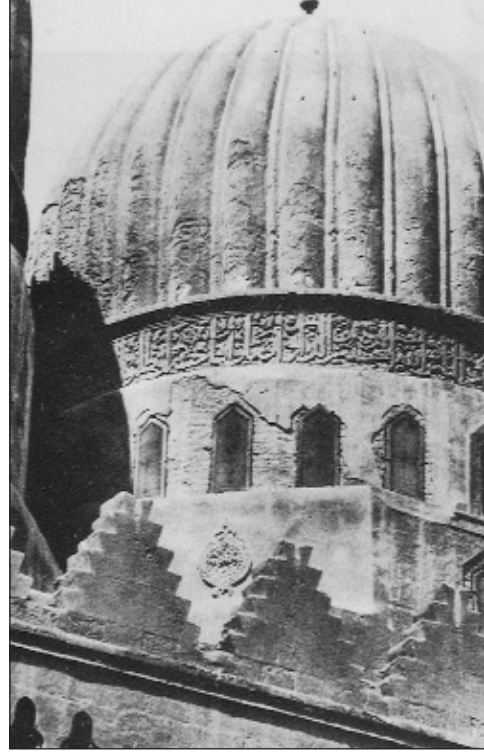
Levha 7- Şam Adiliye Medresesi, taçkapı, ikiz kemerli niş (Herzfeld 1946).

Levha 8- Şam Kılıciye Medresesi taçkapı, ikiz kemerli niş (Herzfeld 1946).

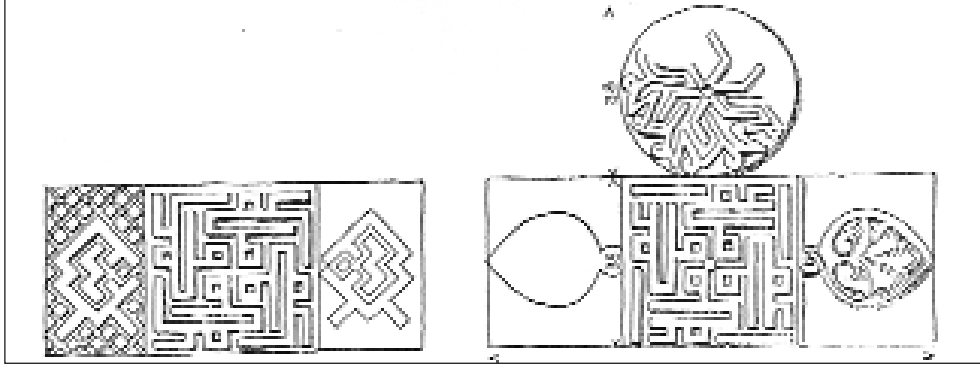
Levha 9- Karaman Alaeddin Bey Türbesi, dilimli külâh.

Levha 10- Kahire Emir Salar ve Sancar al-Gauli Türbesi, dilimli kubbe (Meinecke 1992).

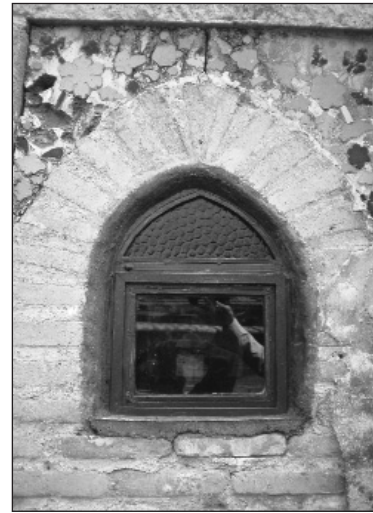
Levha 11- Karaman Hacı Beyler Camii, Taçkapı, Kitabe.

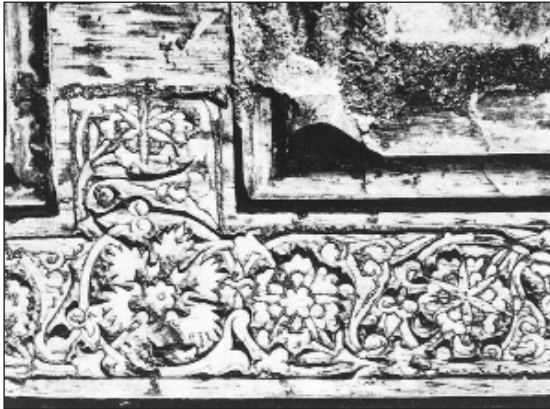
Levha 12- Şam Rukniye Medresesi, türbe penceresi ile Karaman Hatuniye Medresesi, doğu cephe, kufi yazıları (Herzfeld 1946).

Levha 13- Karaman İbrahim Bey İmaretı, taçkapı, ayrıntı.

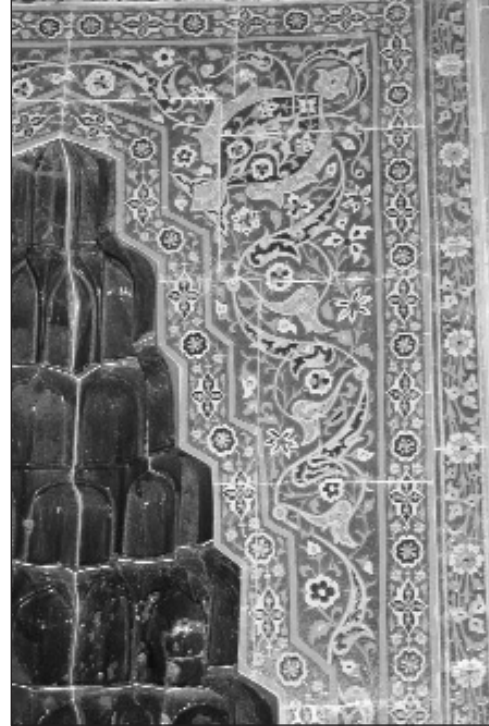
Levha 14- Konya Ahmed Fakih Türbesi, pencere, ayrıntı.

Levha 15- Kahire Nasır Hasan Medresesi, taçkapı, ayrıntı (Meinecke 1992).

Levha 16- Karaman İbrahim Bey İmareti, mihrap (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Çinili Köşk).

Levha 17- Karaman İbrahim Bey İmareti, mihrap ayrıntı.

Levha 18- Memluklu Dönemi, cam kandil (Konya Mevlana Müzesi, envanter no: 451).

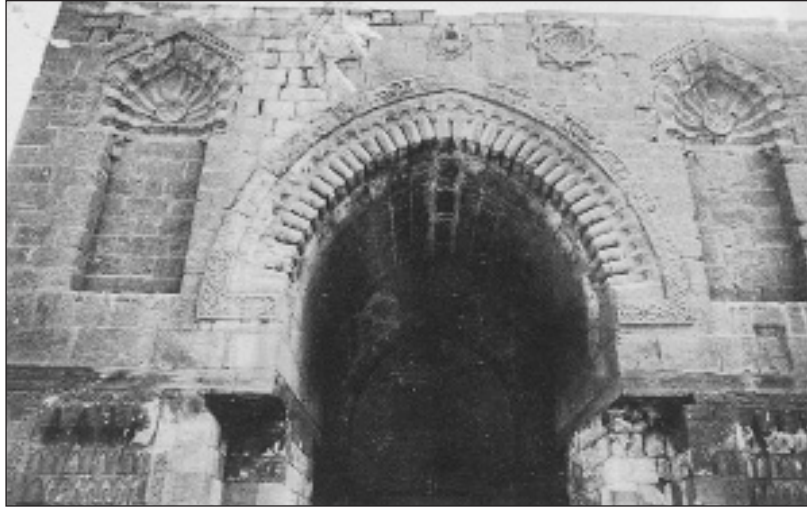
Levha 19- Memluklu Dönemi, cam kandil, ayrıntı.

Levha 20- Konya Alaeddin Camii, avlu,
Bitmemiş Türbe.

Levha 21- Ermenek Tol Medrese, taçkapı,
kemer, ayrıntı.

Levha 22- Kahire Baybars Camii, taçkapı (Meinecke 1992).

Levha 23- Aksaray Zinciriye Medresesi, ana eyvan.

Levha 24- Aksaray Zinciriye Medresesi, ana eyvan, ayrıntı.